B.K. BIRLA CENTRE FOR EDUCATION

SARALA BIRLA GROUP OF SCHOOLS
A CBSE DAY-CUM-BOYS' RESIDENTIAL SCHOOL

PRE-BOARD-1 EXAMINATION (2025-26)

SANSKRIT (119)

Class : X | Duration : 3 Hrs
Date : 10.11.2025 | **MARKING SCHEME** | Max. Marks : 80

खण्डः 'क'

अपठितावबोधनम् (10 अङ्काः)

प्रश्न 1. अधोलिखितं गद्यांशं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन लिखत- (10 अङ्काः)

(अ) एकपदेन उत्तरत (केवलं प्रश्नद्वयम्) (1×2=2)

(i) नगरभ्रमणं कः करोति स्म? उत्तरम् - विक्रमादित्यः

(ii) वैराग्यं कुत्र उद्भूतम् ? उत्तरम् - मनसि

(iii) सः कीदृशीं तपस्याम् आरब्धवान् ? उत्तरम् - कठिनां

(आ) पूर्णवाक्येन उत्तरत (केवलं प्रश्नद्वयमेव) (2×2=4)

(i) राज्ञः धर्मः किम् अस्ति?

उत्तरम् - राज्ञः धर्मः प्रजापालनं, शासनम् एव अस्ति

(ii) महात्मनां कर्म किम् अस्ति?

उत्तरम् - तपस्या तु महात्मनां कर्म इति।

(iii) महात्मा विक्रमादित्यं किम् उपदिष्टवान्?

उत्तरम् - धर्मानुकूलं शासनम् अपि धर्म एव भवति' इति स महात्मा विक्रमादित्यम् उपदिष्टवान्।

(इ) अस्य गद्यांशस्य उचितं शीर्षकं लिखत | (1×1=1)

उत्तरम् – विक्रमादित्यः अथवा राज्ञः धर्मः

(ई) यथानिर्देशम् उत्तरत (केवलं प्रश्नत्रयम्) (1×3=3)

(i) 'दृष्टवान्' इति क्रियापदस्य कर्तृपदं किम्?

(ग) विक्रमादित्यः

(ii) 'भवान्' इति कर्तृपदस्य क्रियापदं किम्?

(क) करोतु

(iii) 'मौनम्' इति अर्थे किं पदं प्रयुक्तम् ?

(ख) तूष्णीम्

(iv) 'अकर्मणा' इति पदस्य विपर्ययपदं किं आगतम्?

(क) कर्मणा

प्रश्न 2. भवती प्रभा अस्ति। मातरं प्रति स्वस्वास्थ्यविषये लिखितम् इवं पत्रं मञ्जूषायाः सहायतया पुनः सम्पूर्णं लिखतु - (10×½=5)

विद्यालयपरिसरः

(i) शिमलातः

समादरणीयाः (ii) मातृचरणाः

सादरं प्रणामाः।

अत्र कुशलं तत्रास्तु। सम्प्रति मम (iii) वार्षिकी परीक्षा सञ्चरति। अत्र छात्रावासे पठनस्य वातावरणं तु शोभनं वर्तते। अत्र अध्यापकाः अपि च अतीव कर्मठाः सन्ति। अतः पठनस्य कार्यं (iv) समुचितम् एव भवति, परंतु अध्ययनकारणात् शयनस्य भोजनस्य च (v) समयः एव न प्राप्यते। अतः अद्यत्वे मम (vi) स्वास्थ्यम् सुष्ठु नास्ति। अहं (vii) ज्वरेण पीडिता अस्मि। परं काचिद् अपि (viii) चिन्ता नैव करणीया। आशासे अहं शीघ्रमेव पूर्णतया स्वस्था भविष्यामि। परीक्षायाः अनन्तरं (ix गृहम् आगमिष्यामि। तदा वयं मिलित्वा भ्रमणाय वाराणसीनगरं गमिष्यामः। पित्रे (x) नमः|

भवत्याः पुत्री

प्रभा

प्रश्न 3. प्रदत्तं चित्रं दृष्ट्वा मंजूशापद सहायतया संस्कृतेन पञ्च वाक्यानि रचयत - (5×1=5)

1. लम्बोदरः गज इव मुखं धारयति।
2. गणेशोत्सवे दीपः वर्तते च पुष्पाणि अपि सन्ति।
3. आरत्या सहितं मोदकं च भगवान् लम्बोदराय अर्प्यते।
4. मम परिवारः आसने उपविश्य आरतीं करोति।
5. पुष्पहारं पुष्पगुच्छं च देवस्य ग्रीवायां विद्यते।

छात्रस्य मिर्मितानि शुद्धवाक्यानि स्वीकरणीयानि

अथवा

'पुस्तकालयः' इति विषयम् अधिकृत्य मञ्जूषापदसाहाय्येन पञ्च संस्कृतवाक्यानि लिखत ।

1. जनाः समाचारपत्रं पठन्ति तु तुष्णीम् अपि स्थातव्यम्।
2. पुस्तकानि अध्ययनाय महत्त्वपूर्णानि सन्ति।
3. अनेके जनाः ग्रन्थानां माध्यमेन ज्ञानवर्धनं कुर्वन्ति।
4. अनेके विषयाणाम् अध्ययनं छात्राणां जीवनाय आवश्यकम्।
5. अनेके ग्रन्थाः पुस्तकालये स्थातव्याः।

प्रश्न 4. रिक्तस्थानानि पूरयित्वा अधोलिखितसंवादं प्रपूर्य पुनः लिखत - (5×1=5)

यज्ञेशः - प्रिय मित्र ऋत्विक् । मया श्रुतं यत् आगामिसत्रात् कक्षा नवमदशम्योः पुनः सम्प्रेषणात्मकं संस्कृतं पाठयिष्यते, किं सत्यम्?

ऋत्विक् - आम्, (i) इदं सत्यम् अस्ति यत् आगामिसत्रात् कक्षा नवमदशम्योः पुनः सम्प्रेषणात्मकं संस्कृतं पाठयिष्यते ।

यज्ञेशः - एतत् कथम् अभवत्? किं शेमुषी पुस्तकाधारितं संस्कृतं न पाठयिष्यते ?

ऋत्विक् - यदा शेमुषी पुस्तकाधारितः संस्कृतपाठ्यक्रमः आगतः तर्हि

छात्रेभ्यः:- सः (ii) कठिनः प्रतीयते स्म ।

यज्ञेशः - किं कठिनम् आसीत् तस्मिन् पाठ्यक्रमे?

ऋत्विक् - तस्मिन् पाठ्यक्रमे (iii) पूर्णपत्रले खनम्-अनुवादकार्यम्-कथाक्रमादयः तु छात्रेभ्यः कठिनाः प्रतीयन्ते स्म ।

यज्ञेशः - आम्। पूर्णपत्रलेखनम्, अनुवादकार्यम्, भावलेखनम्, तु मध्यमपि कठिनं प्रतीयते? परं पाठाः कीदृशाः आसन् ?

ऋत्विक् - (iv) पाठाः अपि अपेक्षाकृत कठिनाः आसन ।

यज्ञेशः - किं सम्प्रेषणात्मके संस्कृते एताः कठिनताः न सन्ति?

ऋत्विक् - सम्प्रेषणात्मके संस्कृते तु (v) पूर्णपत्रलेखनम् अनुवादकार्यम् च न स्तः । पाठाः अपि अपेक्षया सरलाः सन्ति।

अथवा

मञ्जूषापदसाहाय्येन कथाया: रिक्तस्थानानी पूरयित्वा कथां पुनः लिखत - (10×½=5)

अहिंसायाः साक्षात्प्रतिमा भगवान् (i) बुद्धः एकदा कोसलदेशस्य राजधानी श्रावस्तीम् अगच्छत्। तदा तत्र नृपः प्रसनजितः (ii) राज्यम् अकरोत्। सायंकाले भगवतः प्रवचने श्रोतृणां सङ्ख्या (iii) अतिन्यूना आसीत् । तस्याः कारणं भगवता पृष्टम्। तदा जनाः नृपश्च विभेत्य नृशंसस्य दस्योः अङ्गुलिमालस्य (iv) चर्चाम् अकुर्वन् । एतद् ज्ञात्वा भगवान् बुद्धः तं प्रति (v) वनम् गतवान् । विपिने महात्मानं बुद्धं दृष्ट्वा (vi) अङ्गुलिमालः तस्मै स्थातुम् अकचयत्। तं भयङ्कराकृतिं दृष्ट्वा अपि न बिभेत्य बुद्धः अकवयत्- "पुत्र! तव (vii) कथनेन अहं तु अतिष्ठम् परं त्वं कदा स्थास्यसि।" सः पुनः तं शिक्षयन् विस्तारेण कथितवान् - "वत्स! अस्मिन् संसारे पूर्वस्मात् एव अनेकानि (viii) कष्टानि सन्ति तानि निरन्तरं जनान् पीडयन्ति। त्वं (ix) स्वपापाचरणैः कथं तानि वर्धयसि अतः त्वं तेभ्यः विरम।" बुद्धस्य उपदेशं श्रुत्वा मत्वा च सः दस्युः (x) स्वखड्ङ्गम् निक्षिप्य तस्य चरणयोः अपतत् तस्य च भक्तः अभवत् ।

'ख' खण्ड:

रचनात्मक कार्यम् (15 अङ्का:)

प्रश्न 5. अधोलिखितवाक्येषु रेखांकितपदानां संधिं विच्छेदं वा कृत्वा लिखत - (4×1=4)

(i) पक्षिः शाखायां (<u>तिष्ठन् + शेते</u>) तिष्ठञ्छेते |

(ii) (<u>मदोद्धता</u>) मद् + उद्धता: कपयः प्रहस्य अवदन् |

(iii) (<u>वाताः + वान्ति</u>) वाता वान्ति सर्वतः अत्र |

(iv) यदा यदा हि सर्वत्र (<u>ग्लानिर्भवति</u>) ग्लानि: + भवति भारत !

अथवा

(i) पूर्वदिशि (<u>रविः + उदेति</u>) रविरुदेति |

(ii) ईश्वरस्य (<u>पावनं</u>) पौ + अनम् दर्शनं जातम् |

(iii) देवासुर संग्रामे (<u>देवाः + जयन्ते</u>) देवा जयन्ते |

(iv) शिक्षकः यद्वदति छात्रः (<u>तच्छृणोति</u>) तत् + शृणोति|

प्रश्न 6. अधोलिखितवाक्येषु रेखांकितपदानां समासं विग्रहं वा कृत्वा लिखत - (4×1=4)

(i) <u>विद्याहीन:</u> पशुसमान: भवति |	(ग) विद्यया हीनः
(ii) <u>पयोदः</u> तु प्रसन्नतादायकः अस्ति |	(क) पयः ददाति इति
(iii) <u>पुत्रौ</u> दृष्ट्वा माता प्रसीदति |	(घ) पुत्र: च पुत्र: च
(iv) सः <u>उपनेत्रम्</u> धारयति ।	(ख) नेत्रयोः समीपम्

प्रश्न 7. रेखाङ्कितपदेषु प्रकृति-प्रत्ययोः संयोजनं विभाजनं वा कृत्वा पुनः लिखत - (4×1=4)

(i) किं <u>कुपिता</u> एवं भणति?	(क) कुपिता + टाप्
(ii) <u>बुद्धि + मतुप्</u> सा भयात् विमुक्ता।	(घ) बुद्धिमती
(iii) तदेव <u>सम + त्व</u> कथ्यते।	(घ) समत्त्वम्
(iv) इयम् घटना <u>कल्पना + ठक्</u> अस्ति।	(घ) काल्पनिक

प्रश्न 8. अधोलिखितवाक्येषु कर्तृपदवाक्यानि कर्मवाच्ये परिवर्त्य वाक्यानि पुनः लिखत- (3×1=3)

(i) बालकः पायसं खादति।	बालाकेन पायसः खाद्यते |
(ii) अहं फलं खादामि।	मया फलं खाद्यते |
(iii) त्वं किं शृणोषि ?	त्वया किं श्रूयते |

अथवा

वाच्यानुसारम् उचितपदैः रिक्तस्थानानि पूरयित्वा अधोलिखितं संवादं पुनः लिखत -

(i) भो वासव! पुत्रस्य दैन्यं दृष्ट्वा मया रुद्यते।

(ii) सः दीन इति जानन्नपि सः कृषकः तम् पीडयति ।

(iii) किम् एतत् भवता न दृश्यते ?

प्रश्न 9. अधोलिखितवाक्येषु समयबोधकेषु पदेषु रिक्तस्थानानि पुरयत- (3×1=3)

(ii) सपाद् अष्ट (8:15) बादनतः नव (9:00) वादनपर्यन्तं विज्ञानविषयस्य कालांशः भवति।

(ii) वयं नव (9:00) बादनतः पादोनदश् (9:45) वादनपर्यन्तं गणितविषयं पठामः।

(iii) पादोनत्रि (2:45) बादनतः (3:30) सार्धत्रि वादनपर्यन्तं हिन्दीभाषाकालांशः भवति।

प्रश्न 10. इमं संवादम् उचितैः अव्ययपदैः पूरयत - (4×1=4)

रसा - विश्रुतः मेघाः (i) उच्चैः गर्जन्ति।

विश्रुतः - आम् (ii) नूनम् वृष्टिः भविष्यति।

रमा - अवश्यम्, त्वम् गृहात् बहिः मा गच्छ।

विश्रुतः - तर्हि अहम् (iii) अपि दूरदर्शने एव नाटकम् पश्यामि।

रमा - विश्रुत! समाचारम् अपि शृणु, दशमकक्षायाः परीक्षापरिणामस्य सूचना (iv) अधुना संभवेत्।

प्रश्न 11. अधोलिखितवाक्येषु रेखांकित अशुद्धपदाय उचितपदं चित्वा वाक्यानि पुनः लिखत - (3×1=3)

(1) <u>मार्गं</u> गहनकानने सा एकं व्याघ्रं ददर्श ? (ख) मार्गे

(ii) सः ह्यः पदातिरेव <u>चलिष्यति</u>। (क) अचलत्

(iii) किं सा <u>कुपितः</u> एवं वदति ? (ख) कुपिता

'ग' खण्ड:

अनुप्रयुक्तव्याकरणम् 25 अङ्का:

प्रश्न 12. अधोलिखितान् पद्यांशान् पठित्वा तदाधारितानां प्रश्नानामुत्तराणि लिखत-

I. एकपदेन उत्तरत- (केवलं प्रश्नद्वयम्) (2×½=1)

(i) मनुष्यः प्रभूतानि कानि इच्छति? उत्तरम् - सुखानि

(ii) मनुष्यः आत्मनः किम् इच्छति ? उत्तरम् - श्रेयः

(iii) केभ्यः कदापि अहितं न कुर्यात् ? उत्तरम् - परेभ्यः

II. पूर्णवाक्येन उत्तरत- (केवलं प्रश्नद्वयम्) (2×1=2)

(i) यः आत्मनः श्रेयः इच्छति, स किं न कुर्यात् ? उत्तरम् –अहितं कर्म

(ii) कः स्वजीवने सुखानि इच्छति ? उत्तरम् – य:/ जनः

(iiii) यः आत्मानः प्रभूतानि सुखानि इच्छति, सः किं न कुर्यात् ? उत्तरम् - परेभ्यः अहितं कर्म

III. निर्देशानुसारम् उत्तरत- (2×1=2)

(i) 'सुखानि' पदस्य विशेषणपदं किम् ? उत्तरम् - प्रभूतानि

(ii) 'दुःखानि' इति पदस्य कः विपर्ययः श्लोके प्रयुक्तः ? उत्तरम् - सुखानि

अथवा

(i) 'यः' इति कर्तृपदस्य क्रियापदं किम् ? उत्तरम् - इच्छति

(ii) स: परेभ्यः अहितं कर्मं न कुर्यात् वाक्येस्मिन कर्तृपदं किम् ? उत्तरम् - स:

प्रश्न 13. अधोलिखितान् गद्यांशान् पठित्वा तदाधारितानां प्रश्नानामुत्तराणि लिखत-

I. एकपदेन उत्तरत- (केवलं प्रश्नद्वयम्) (2×½=1)

(i) दैवगतिः कीदृशी खलु ? उत्तरम् - विचित्रा

(ii) अश्वत्थमूलं खनित्वा दुष्टबुद्धिः किं प्राप्तवान् ? उत्तरम् - सुवर्णकलशं

(iii) का विचित्रा ? उत्तरम् - दैवगतिः

II. पूर्णवाक्येन उत्तरत- (केवलं प्रश्नद्वयम्) (2×1=2)

(i) प्रबुद्धौ तौ दम्पती आश्चर्येण किम् अपश्यताम् ?

उत्तरम् - प्रबुद्धौ तौ दम्पती आश्चर्येण प्रचुरमणिमाणिक्यानाम् आभया भासमानं निजगृहं दृष्ट्वा परस्परम् अवलोकयन्तौ अतिष्ठताम्

(ii) विषधरः कं दष्टवान् ?

उत्तरम् - विषधरः तमेव दुष्टबुद्धिं दष्टवान् ।

(iii) किं कृत्वा दुष्टबुद्धिः सुवर्णकलशं प्राप्तवान् ?

उत्तरम् - अश्वत्थमूलं च खनित्वा तं सुवर्णकलशं प्राप्तवान् ।

III. निर्देशानुसारम् उत्तरत- (2×1=2)

(i) 'भयङ्करम्' इत्यस्य विशेषणस्य विशेष्यपदं किम् ? उत्तरम् - विषधरं

(ii) गद्यांशे 'शीघ्रम्' अस्य पर्यायपदं किं प्रयुक्तम् ? उत्तरम् - झटिति

अथवा

(i) 'सः कलशं गृहाभ्यन्तरे क्षिप्तवान् ।' अस्मिन् 'सः' इति कर्तृपदस्य क्रियापदं किम् ?

उत्तरम् - क्षिप्तवान्

(ii) 'सर्प' शब्दस्य गद्यांशे किं पर्यायपदं प्रयुक्तम् ? उत्तरम् – विषधर:

प्रश्न 14. अधोलिखितनाट्यांशान् पठित्वा तदाधारितानां प्रश्नानामुत्तराणि लिखत-

I. एकपदेन उत्तरत- (केवलं प्रश्नद्वयम्) (2×½=1)

(i) भीष्मकनगरदुर्गम् कस्मिन् मण्डले स्थितम् ? उत्तरम् - दिवांग-उपत्यका-मण्डले

(ii) कस्मिन् जनपदे अनेके बौद्धविहाराः सन्ति ? उत्तरम् - लोहितजनपदे

(iii) कस्य अवशेषाः आर्यकला-संस्कृति-सम्पदः परिचायकाः सन्ति ?

उत्तरम् –भीष्मकनगरदुर्गस्य

II. पूर्णवाक्येन उत्तरत- (केवलं प्रश्नद्वयम्) (2×1=2)

(i) प्रसिद्धः बौद्धमठः को वर्तते ?

उत्तरम् -'तवाङ्ग गोम्पा'

(ii) भीष्मकनगरदुर्गस्य अवशेषाः केषां परिचायकाः सन्ति ?

उत्तरम् - भीष्मकनगरदुर्गस्य अवशेषाः तु आर्यकला - संस्कृति - सम्पदः परिचायकाः

(iii) अरुणाचलप्रदेशे परशुरामकुण्डम् किम् अस्ति ?

उत्तरम् – दर्शनीयस्थलम्

III. निर्देशानुसारम् उत्तरत- (2×1=2)

(i) नाट्यांशे 'सन्ति' इति क्रियायाः कर्तृपदं किम् ? उत्तरम् - अनेकबौद्धविहाराः

(ii) 'अधुना इदं चित्रं पश्यत।' अत्र 'चित्रम्' विशेष्यपदस्य विशेषणपदं किम् ? उत्तरम् - इदं

अथवा

(i) 'राजते अयं बौद्धमठः ।' अस्मिन् वाक्ये क्रियापदं किम् ? उत्तरम् - राजते

(ii) 'प्रासादं' इत्यर्थे किं पर्यायपदं प्रयुक्तम् ? उत्तरम् -दुर्गम्

प्रश्न 15. रेखांकितपदान् आधृत्य प्रश्ननिर्माणं कुरुत – (5×1=5)

(1) पापकर्मणा द्रोणिना <u>मे</u> पुत्राः हता: |

उत्तरम् - पापकर्मणा द्रोणिना <u>कस्य</u> पुत्राः हता: ?

(2) जीवने सहते स <u>सुखी</u> नरः ।

उत्तरम् - जीवने सहते स <u>कथं/कीदृशः</u> नरः ?

(3) मदोद्धताः कपयः प्रहस्य अवदन् ।
उत्तरम् - कीदृशाः कपयः प्रहस्य अवदन् ?
(4) अर्थिनः धनलाभमात्रेण संतोषं भजन्ते |
उत्तरम् - के धनलाभमात्रेण संतोषं भजन्ते ?
(5) लोके चक्षुषः दानं दुष्करमेव भवति |
उत्तरम् - लोके कस्य दानं दुष्करमेव भवति ?

प्रश्न 16. अधोलिखितश्लोकस्य अन्वयं समुचितपदैः पूरयत - (4×½=2)

अन्वयः - हे अर्जुन ! अस्मिन् एव संसारे यः मनुष्यः(i) मृत्योः पूर्वमेव कामस्य (ii) क्रोधस्य च तीव्र वेगं सोढुं (iii) सक्षमः भवति| सः एव नरः सुखी च भवितुं (iv) शक्नोति ।

अथवा

अन्वयः - हे राजन् ! यथा प्रातः काले (i) सूर्यः उदिते सति (ii) तमः नाशं गच्छति तथैव (iii) वानराणाम् मेदसा अग्नेः दाहेन उत्पन्नः (iv) अश्वानाम् दोषः नाशं प्राप्नोति ।

प्रश्न 17. रेखाङ्कितपदेषु प्रसङ्गानुसारम् उचितम् अर्थचयनं कुरुत- (4×1=4)

(1) पर्जन्यः द्वादश समाः तद् राष्ट्र नाभिवर्षति । (ग) मेघः
(2) ध्यायतः विषयान् पुंसः सङ्गः तेषु उपजायते । (ग) पुरुषस्य
(3) कलहान्तानि हर्म्याणि कुवाक्यान्तं च सौहृदम् । (क) राजभवनानि
(4) काकस्य गात्रं यदि काञ्चनस्य । (ग) शरीरम्

प्रश्न 18. मञ्जूषायाः सहायतया पाठाधारित कवापूर्ति कुरुत- (8×½=4)

एकस्मिन् समये (i) बोधिसत्त्वः शिवीनां राजा अभवत् । दानधर्मादि कारणेन सः (ii) प्रजायाः पिता इव आसीत्। तेन निर्धनानां सहायतार्थं (iii) नगरस्य समन्ततः धन धान्यमृद्धाः (iv) दानशालाः निर्मिताः। तत्र याचकाः आगत्य अन्नम्, पानम्, धनम्, रजतम्, सुवर्णं च यथेच्छं (v) सामग्रीः अनयन्। तस्य दानशीलतायाः (vi) परीक्षार्थम् देवराजः इन्द्रः एकदा तस्य समीपम् आगम्य तम् (vii) नेत्रम् अयाचत् । ततः नृपः तस्मै स्व द्वे नेत्रे एव (viii) अयच्छत् । तस्य दानम् अकरोत्। पश्चात् एकदा राजा पश्चात् इन्द्रः प्रशंसाम् विहरति स्म। तदा तत्र आगम्य शक्रः तस्मै द्वे नेत्रे एव अयच्छत् ।

====================== सफलतायै शुभाशयाः ===================